

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

B U Ç A L I Ş M A Y I D E S T E K L E Y E N K U R U M L A R

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-625-6506-88-6

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

Editörler

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
Ahmet Faruk GÖKSÜN

Tashih ve Redaksiyon

Doç. Dr. Abdulmuid AYKUL
Dr. Ali İhsan KILIÇ
Dr. Zülal KILIÇ
Afra KONYALI
Ahmet Faruk YOLCU
Ahmet ŞANVERDİ
Ali SATILMIŞ
Ayzade Asena KAYA GÖKDUMAN
Fatma Nur KALKAVAN
Kazım Berkay ÖZKARDAŞ
Mehmet Zahit KARADEMİR
Merve KARADEMİR
Mustafa BİLİCAN
Oğuzhan YILDIZ

Yayın Yönetmeni

Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Kapak

Halil YILMAZ

Baskı

Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matb. San. Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Orkide Cad.

No:1 / Z Beylikdüzü / İstanbul

Sertifika No: 52098

1. Basım

Mayıs 2024

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak No: 7 Eyüp Sultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr siparis@ensarneyriyat.com.tr

ASR-I SAADETTE YETİM

Adnan DEMİRCAN*

Giriş

Yetimlik olgusu, tarih boyunca insanlıkla birlikte var olagelmıştır. Bugün başta savaşlar olmak üzere birçok sebepten dolayı insanların bir kısmının yetim olarak hayata katılmak zorunda olduğu gibi yetimlik, geçmişte de yoğun bir şekilde karşılaşılan bir olguydu.

Tarihî anlatımlardan Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem ve coğrafyada ölümün ve yetimliğin çok sık görüldüğünü biliyoruz. Hayatlarına dezavantajlı olarak devam etmek durumunda kalan yetimlerin durumunu düzeltmeye matuf pratik çözümler üretildiği ve yetimlerin büyük bir kırılma olmadan yaşamaya imkân sağlayan bir anlayışın şekillendiğini söylemek mümkündür. Ancak bunun da istismara ve haksız uygulamalara konu olduğu muhakkaktır. Kur'an'ın yetimlerin haklarına ilişkin uyarıları ve Hz. Peygamber'in tatbikatı, bir taraftan Cahiliye dönemindeki durumu ve sapmaları gösterirken diğer taraftan İslâm'ın yaklaşımının pratiği olarak önem arz etmektedir.

Yetimlik olgusunu, özellikle kendi işini idare edebilecek yaşta olmayan insanlar için kullanıyoruz. Nitekim kaynaklarda da yetimliğin rüşd yaşına kadar devam eden bir süreç olarak algılandığını görüyoruz. Yani ileri yaşlarda birisinin anne-babasının vefat etmiş olması bir yetimlik problemi olarak görülmemiştir.

1. Cahiliye Araplarında Yetim

Arap Yarımadasında hayat şartları oldukça ağırdı. Bir taraftan tabiatla diğer taraftan az olan kaynaklara sahip olmak için insanların birbirleriyle kavgaları sebebiyle insanoğlunun büyük mücadeleler içinde yaşamak zorunda olduğu bir coğrafyayı ve dönemi ele alıyoruz. Kabileler arasında meydana gelen ve kan davalarına dönüşerek

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, adnandemircan@gmail.com , orcid.org/0000-0002-9290-0780

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

yıllarca sürebilen savaşlar (Eyyâmü'l-Arab), doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar, tedavi imkânlarının kısıtlı olması, uzun ve yıpratıcı yolculuklar gibi birçok etken insanın ölümüne sebep olan gelişmeler olarak zikredilebilir. Bugün basit tedavilerle ayakta geçirilen hastalıklar, o dönemde ölümcül olabiliyordu. Hakeza basit yaralanmalar tedavi edilemeyen ölümlere ve sakatlanmalara yol açıyordu. Tehlikelerin daha fazla olduğu bir zamanda bütün badireleri aşarak uzun yaşayabilen (muammer) insan sayısı çok olmamalıdır.

Yetimliğin yaygın olmasının sebeplerinden biri, ileri yaşta insanların evlilikler yapmasıdır. Özellikle kabile liderlerinin, önemli bir kısmı siyâsî gerekçelere dayanan genç kadınlarla evlilikleri, onların vefatlarından sonra çocuklarının yetim kalmasına sebep olabilmektedir.

Zengin bir insanın kısa sürede yardıma muhtaç hale gelmesi karşılaşılabilecek bir durum olduğu gibi anne ve babanın kaybı sıklıkla görülen bir durumdu. Genellikle annenin vefatı, çocuğun bakımıyla babanın yükümlü olması sebebiyle büyük bir kırılma oluşturmazken; babanın vefatı, insanın hayatında köklü değişikliklere yol açardı. Bu durumda yetimin himaye edilmesi ve sosyal hayatının sağlıklı bir şekilde devam etmesi için velayet müessesesi devreye girerdi. Böylece çocuklar baba himayesinden mahrumiyetin sıkıntılarını bir nebze atlatmış olurdu.

Yetimlerin kız veya erkek olmaları arasında büyük bir fark yoksa da kadınların toplumdaki konumları açısından bakıldığında erkeklerin baskın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mağduriyet açısından kadınların durumunun daha kötü olduğu ifade edilmelidir.

Araplar, gelenekleri içinde yetimlerin koruma ve bakımını üstlenmelerini sağlayan bir sistem geliştirmişlerdir. Bu da velayet yoluyla olmaktadır. Evliliklerin çoğu kabile içinde ve akraba evlilikleri şeklinde gerçekleştiği için babanın ölümünün ardından kadın, kabile içinden biriyle ve çoğu zaman kocasının akrabasıyla tekrar evlendiğinde çocukları için bir hami de bulmuş olmaktadır. Böylece yetimler anne şefkatinden mahrum kalmadan hayatlarına devam edebilmektedir. Annenin başka kabileden birisiyle evlenmesi durumunda o, çocuklarını kocasının ailesine bırakmak zorunda kalabiliyordu. Çocukların annesinin, kabileden olmayan birisiyle evlenmesi durumunda çocukları bir başkasının himaye etmesi gerekir. Arapların “veli” dediği “hami”, çocuklardan sorumlu olarak onlarla ilgilenir ve çocukların babalarından kalan malları varsa onların yönetimini üstlenirdi. Malın korunması ve çoğaltılması önem arz ederdi. Çocuklar mallarını yönetme kudretine sahip duruma gelince de malları kendilerine teslim edilirdi. Bunu istismar edenler ise söz konusu olabiliyordu.

Ancak genel olarak yetimleri korumaya matuf bir yaklaşımın olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yetimlere karşı kötü muamelede bulunan insanların varlığını Mekke’de görüyoruz. “Gördün mü dini yalan sayanı? İşte odur **yetimi** itip kakan ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen! Vay haline o namaz kılanların ki, onlar namazlarının özünden uzaktırlar. Onlar halka gösteriş yaparlar. Hayra da engel olurlar.”² Buradaki vurgu, himaye bulmuş olsalar da yetimlerin bazı insanların kötü muamelesine maruz kaldıklarını göstermektedir. Bunu engellemek üzere İslâm’ın ahlakî ve hukukî bir zemin oluşturduğunu görüyoruz.

2. Yetim Peygamber

Hz. Peygamber, doğmadan önce babası, altı yaşındayken de annesi vefat ettiği için hem yetim hem de öksüz olarak büyümüştür. Babasının vefatından sonra annesi evlenmemiş, velayetini dedesi üstlenmiştir. Allah Elçisi’nin dedesi tarafından değer verilen bir kişi olduğu ve onun için Kâbe’nin gölgesine serilen mindere Hz. Peygamber’in oturduğu anlatılır.³

Hz. Muhammed (s.a.s.) sekiz yaşındayken dedesi Abdülmuttalib, vefatına sebep olan hastalığı sırasında torununun velayetini oğlu Ebû Tâlib’in üstlenmesini istemiştir. Abdülmuttalib’in vefatından sonra Hz. Peygamber, Ebû Tâlib’in himayesi altında yetişmiştir. Ebû Tâlib’in seçilmesinde merhamet sahibi bir insan olmasının yanı sıra Hz. Peygamber’in babası Abdullah ile anne-baba bir kardeş olmasının etkisinden söz edilir.⁴ Ebû Tâlib’in eşi Fâtıma bt. Esed’in Hz. Peygamber’in hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Kocasını Ebû Tâlib’in üstlendiği velayet vazifesine yardımcı olmak üzere elinden geleni yapmış ve Allah Elçisi’nin sevgi ve hürmetini kazanmıştır. O, Fâtıma bt. Esed’i “annemden sonra annem” diyerek kendisine karşı gösterdiği ilgiyi takdir etmiştir.⁵ Onun benzer bir ifadeyi Ümmü Eymen için de kullandığını biliyoruz.⁶

Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’in yetim olarak himayesine ilişkin vurgusu ve bu korumanın ilahi destekle açıklanması da önemlidir: “O seni **yetim** bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi? O halde sakın yetimi ezme! El açıp isteyeniyi de sakın boş çevirme!”⁷

2 el-Maûn 107/4.

3 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 168.

4 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 179.

5 eṭ-Ṭâberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 67.

6 İbn Ebî Hâşeme, *et-Târihu'l-Kebîr*, II, 790; el-Beğavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 202.

7 ed-Duhâ 93/6-10.

3. Peygamber Günlerinde Yetimlik

Peygamber Efendimizin kendisi bir yetim olarak büyüdüğü gibi yaşadığı dönemde birçok yetim vardı. Ancak Müslümanların yetimlikle daha güçlü bir şekilde yüzleşmelerinin Medine döneminde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz. Onların varlığına tahammül etmeyen müşriklerin baskıları ve bu sebeple vuku bulan savaşlarda şehit olan Müslümanların çocukları, himaye ihtiyacı duyulan yetimlerin sayısını ciddi manada artırmıştı. Bu çocukların sıkıntılarını azaltıp onları hayata katmanın önemi ortadadır.

Hz. Peygamber'in yetimlerin korunmasına ve haklarının gözetilmesine ilişkin aldığı birçok önlem vardır. Bunlar İslâm'ın genel ilkelerine ve ahlak anlayışına uygun olarak şekillenmiştir. Kur'an'ın merkezde olduğu bu anlayışın temel ilkelerini ayetler ve Hz. Peygamber'in telkinleri çerçevesinde belirlemek mümkündür.

Hz. Peygamber'in yetimlerin korunması ve haklarının gözetilmesi hususunda hatırlatmalarda bulunduğunu ve Müslümanları bu yönde teşvik ettiğini biliyoruz. O, yetimlerin himayesini tavsiye edip bunun mükâfata vesile olacağını çeşitli vesilelerle söylüyordu. Yetimin işiyle ilgilenen kişiyle cennette beraber olduğunu söylemesi bunlardandır.⁸ Rivayetin bir versiyonunda Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Her kim yalnız Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa elinin değdiği her saç teli hatırına sayısız sevap kazanır. Kim yetim kalmış bir kız veya erkek çocuğunu yanına alıp iyilik ve güzellikle bakarsa ben ve o cennette şu iki parmak gibi yan yanayız.” O bu sözleri söylerken işaret parmağıyla orta parmağını gösteriyordu.⁹ Başka bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilir: “Her kim Müslümanlar arasından bir yetimi götürüp yiyecek ve içeceğine onu ortak ederse Allah onu mutlaka cennete koyacaktır. Ancak affedilmeyecek bir günah işlenmiş ise o başka.”¹⁰

Hz. Peygamber, “Müslümanlar hakkında evlerin en hayırlısı, içinde kendisine iyi bakılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar hakkında evlerin en kötüsü, içinde kendisine fenalık edilen bir yetimin bulunduğu evdir. Ben ve yetimin bakıcısı, cennette şu iki gibiyiz.” buyurmaktadır. Hz. Peygamber bunu söylerken iki parmağını gösteriyordu.¹¹

8 Mâlik, “Şa'r” 1 [hadis no: 3491/754]; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd ve'r-Rekâ'ik*, 229; Buhârî, “Edeb” 24 [hadis no: 6005]; Müslim, “Zühd ve Rekâik” 42 [hadis no: 7578]; Ebû Dâvûd, “Edeb” 131 [hadis no: 5060/5150]; Tirmizî, “Birr ve Sıla” 14 [hadis no: 1918].

9 Ahmed b. Hanbel, V, 250 [hadis no: 22207].

10 Tirmizî, “Birr ve Sıla” 14 [hadis no: 1917].

11 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 61 [hadis no: 137].

Hız. Peygamber, yetimlerle özel olarak ilgilenir sorunlarını çözmeye çalışırdı. Akrabalarından yetim olanları ziyaret ettiğini ve onlara değer verdiğini hissettirdiğini biliyoruz.

Hız. Peygamber döneminde evlilik kurumu kadınlar açısından sosyal güvence olduğu gibi yetimlerin korunması için de önemli bir sığınaktı. Bir kadının kocası vefat ettiğinde ya da onu boşadığında çocuklarıyla ilgili velayet hakkına sahip değildi. Çocukların masraflarını karşılama ve onlara veli olma hakkı babanın ailesine aitti. Bu durumda kadının başka bir kişiyle evlenmesi, çocuklarıyla bağının kopmasına sebep oluyordu. Bunu engellemenin yollarından biri kadının, kocasının ailesi dışına çıkmadan yeni bir evlilik yapmasıydı. Böylece hem kendisi için sosyal güvence anlamına gelen evliliği gerçekleştirmiş hem de çocuklarından ayrılmamış olacaktı. Bu durum aynı zamanda yetimler için bir velayet mekanizması oluşturuyordu. Sözüünü ettiğimiz anlayış, Cahiliye dönemi tatbikatının ıslahıyla iyi bir noktaya getirilmiştir.

Allah'ın çeşitli vesilelerle insanları iyiliğe ve salih amele yönlendirdiği emir ve tavsiyelerinde yer alan yetimlerin haklarıyla ilgili işaretler hem konunun önemini hem de bazı sorunların varlığını gösteriyor gibidir. Öte yandan Kur'an, yetimlerle ilgili bazı meselelerin doğrudan Hız. Peygamber'e sorulduğunu da anlatıyor: "*Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.*"¹²

İnfakla ilgili sorulara verilen cevapta da yetimlere vurgu söz konusudur: "*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.*"¹³

Kadınlarla ilgili soruya da yetimlere karşı davranışa vurgu yapılması dikkat çekicidir: "*Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan ayetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran ayetler (açıkıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.*"¹⁴

12 el-Bakara 2/220.

13 el-Bakara 2/215.

14 en-Nisâ 4/127.

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

Davranışlarda derinliğe, halis niyete ve ahlakî zemine vurgu yapılması önemlidir: “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarına, **yetimlere**, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır.”¹⁵

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma tavsiyelerinde yetimler de özellikle zikredilmektedir: “Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, **yetimlere**, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.”¹⁶

Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu nakledilir: “Dul ve miskinlerin ihtiyacına koşan kişi, Allah yolunda cihad eden ve gündüz oruç tutup, geceyi ibadetle geçiren gibidir.”¹⁷

Bir taraftan yetimlere sahip çıkmak övülürken diğer taraftan da onlara karşı olumsuz davranışlar yerilmektedir: “Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, **yetime** ve esire ikram ederler.”¹⁸ Mekkî olan Fecr suresinde yer alan, “Hayır hayır! Doğrusu siz **yetime** ikram etmiyorsunuz.”¹⁹ ayetinin müşriklerin tavrına yönelik bir eleştiri olduğu da unutulmamalıdır. Burada kastedilen kişinin kim olduğu hususunda müşriklerin ileri gelenlerinden birkaç kişinin adı zikredilmektedir.²⁰ Ancak burada önemli olan hususun bir davranış şekli olduğunu söylemek gerekir. Yine Mekkî olan Beled suresindeki eleştiriler de müşrik karakterine yöneliktir: “Fakat o, sarp yolu göze alamadı. O sarp yol nedir, bilir misin? Köle azat etmektir. Veya bir kutluk gününde yakını olan bir **yetimi** yahut aç açık bir yoksulu doyurmaktır.”²¹

Yetimlere yardım edilmesi ve onlara destek vesileleri oluşturulması hususunda birçok tavsiye ile karşılaşıyoruz. Bunun toplumu eğitmeye ve onlara bilinç kazandırmaya matuf olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan ibadetlerde ve günlük konuşmalarda sık sık rastlanan bu ifadelerin konuyu Müslümanların gündeminde

15 el-Bakara 2/177.

16 en-Nisâ 4/36.

17 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 59 [hadis no: 131].

18 el-İnsan 76/8.

19 el-Fecr 89/17.

20 Muhatabın Utbe b. Rebîa, Ebû Huzeyfe b. Muğîre, Übey b. Halef veya Ümeyye b. Halef olduğuna dair rivayetler nakledilmektedir (el-Vâhîdî, *el-Vasîl*, IV, 483).

21 el-Beled 90/11-16.

tuttuğunu da söylemek mümkündür. Yetimler mirasçı olmasalar bile miras malından yararlandırılması tavsiye edilmektedir: “(Vâris olmayan) yakınlar, **yetimler** ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”²²

Abdullah b. Mesûd’un eşi Zeynep Hz. Peygamber’e, “Kocama ve (yakınlarımdan) himayem altında bulunan birkaç yetime verdiğim nafaka benim için sadaka yerine kifayet eder mi?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Anılan nafakadan dolayı (veya anılan nafakayı veren kadın için) iki ecir vardır: Sadaka eciri ve akrabalık eciri.” buyurdu.²³

Abdullah b. Ömer, sofrasında bir yetim bulunmaksızın yemek yemezdi. Muhakkak sofrasında bir yetim bulunurdu.²⁴

Yetimlerin hakları hukukî ve ekonomik boyutuyla gözetilmiştir. Bunlardan biri onlara ganimetten pay ayrılmış olmasıdır: “Allah’a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, peygambere, yakınlara, **yetimlere**, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.”²⁵

Feyde de yetimlerin hakkı bulunmaktadır: “Allah’ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlara, **yetimlere**, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah’a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.”²⁶

Yetimler, babalarını kaybettikten sonra kendilerine kalan mirasın yönetilmesi de önemli bir görevdir. Bu görevin Cahiliye döneminde istismar konusu olduğunu biliyoruz. Malların korunması gerektiği gibi yetimlerin çıkarı gözetilerek yönetilmesi de önem arz etmektedir. Yüce Allah, yetimlerin mallarını yiyen kişileri ahiret azabıyla tehdit etmektedir: “**Yetimlerin** mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”²⁷

Hz. Peygamber döneminde önemli meselelerden biri yetimlerin mallarının korunması ve yönetilmesidir. Kötü niyetli bazı insanların yetimlerin içine düştükleri

22 en-Nisâ 4/8.

23 İbn Mâce, “Zekât” 24 [hadis no: 1834].

24 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 60 [hadis no: 136].

25 el-Enfâl 8/41.

26 el-Haşr 59/7.

27 en-Nisâ 4/10.

durumu kendi çıkarlarına kullanma teşebbüsünde bulunmaları her zaman muhtemeldir.

“**Yetimlere** mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.”²⁸ ayetinin devamında evlilik yoluyla yetimlerin mallarını ele geçirme teşebbüsüne alternatif teklif edilmektedir: “**Yetimlerin** hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”²⁹

Yetimlerin mallarını tüketmeden korunması ve kendi varlıklarını yönetecek duruma geldiklerinde mallarının kendilerine teslim edilmesi önemlidir: “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) **yetim** malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”³⁰ Hz. Âişe, bu ayetin yetimin malına nezarete bulunan, ona bakıp ıslah eden velinin, muhtaç olduğu vakit maldan yiyebileceği hakkında nazil olduğunu³¹ ifade etmektedir.

Malın muhafazası, ahlakî değerlere sahip Müslümanın görevidir: “Rüşdüne erinceye kadar **yetimin** malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur.”³²

Burada yetimin malından yenip yenmeyeceği hususu gündeme gelmektedir. Rivayete göre bir adam Hz. Peygamber’e giderek fakir olduğunu, yiyecek bir şeye sahip olmadığını ancak maddi durumu iyi olan bir yetiminin bulunduğunu ifade etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, israf etmemek ve saçıp savurmamak kaydıyla yetimin malından yiyebileceğini söyledi.³³

Doğal olarak muhtaç olan velinin durumu ile istismar kastıyla yetimin malına göz diken kişinin durumu aynı kategoride değerlendirilemez. Hz. Peygamber, yetim-

28 en-Nisâ 4/2.

29 en-Nisâ 4/3.

30 en-Nisâ 4/6.

31 Buhârî, “Büyü” 95 [hadis no: 2212]; “Tefsîr” (Nisâ) 2 [hadis no: 4575]; Müslim, “Tefsîr” 10 [hadis no: 7636], 11 [hadis no: 7637].

32 el-İsrâ 17/34.

33 İbn Mâce, “Vesâyâ” 9 [hadis no: 2718]; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ” 8 [hadis no: 2859/2872]; Nesâî, “Vesâyâ” 11 [hadis no: 3668].

lerin mallarıyla ilgili hassasiyet gösterilmesini başka bir bağlamda da vurgulamaktadır: O, “Helak edici olan yedi şeyden çekinin.” buyurunca bunların neler olduğu kendisine soruldu. O da şöyle dedi: “(1) Allah’a şirk koşmak, (2) sihir yapmak, (3) haklı bir sebep olmaksızın Allah’ın haram kıldığı bir cana kıymak, (4) faiz yemek, (5) yetim malı yemek, (6) düşmana hücum gününde kaçmak, (7) zinadan uzak hiçbir şeyden haberi olmayan Müslüman kadınlara zina iftirasında bulunmak.”³⁴

İbn Abbas’tan nakledildiğine göre En’âm suresinin 152. ayeti³⁵ ile Nisâ suresinin 10. ayeti³⁶ nazil olunca insanlar yetim malıyla ilgilenmekten uzak durmaya başladılar. Bu durum Müslümanlara ağır gelince durumu Hz. Peygamber’e arz ettiler. Bunun üzerine Bakara suresinin 220. Ayeti³⁷ nazil oldu.³⁸

Yetimin malından kazanç sağlanması meşru yoldan olmalıdır. Hz. Peygamber, “Dikkat! Kim malı olan bir yetimin velisi olursa o malı ticarete değerlendirsün ve o malı zekâtın yiyip tüketmesine terk etmesin.” buyurdu.³⁹ Hz. Ömer’in de “Yetimlerin mallarıyla ticaret yapın ki zekât onları yiyip bitirmesin.” dediği nakledilir.⁴⁰

Mâide suresinin 90. ayeti⁴¹ nazil olunca Allah’ın Resûlü’ne, yetime ait bir miktar şarabın bulunduğu söylenerek bunun nasıl değerlendirileceği soruldu. Hz. Peygamber şarabın dökülmesini söyledi.⁴² Böylece Müslümanların sahip oldukları haram bir mal olan şarapla ilgili hükümde yetimin durumunu istisna etmemiştir.

Velayet görevinin üstlenmesinde Hz. Peygamber’in kişilerin durumuna önem verdiğini görüyoruz. Bu sorumluluğu üstlenecek kişinin bunu yerine getirebilmesine mani bir kişiliğinin veya durumunun olmaması gerekir. Takdir edilmelidir ki her insan her sorumluluğu üstlenemez. Hz. Peygamber’in Ebû Zer el-Gıfârî’ye şöyle dediği rivayet edilir: “Ey Ebû Zer! Gerçekten ben seni zayıf görüyorum ve kendim

34 Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10 [hadis no: 2861/2874]; Nesâî, Vesâyâ 12 [hadis no: 3671].

35 “Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah’a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alınız diye Allah size bunları emretti.” (el-En’âm 6/152).

36 “Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.” (en-Nisâ 4/10).

37 “Dünya ve ahiret hakkında (düşüncesiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelden ile bozama bilir. Allah dileyeydi sizi güçlüğü düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.” (el-Bakara 2/220).

38 Nesâî, “Vesâyâ” 11 [hadis no: 3669].

39 Tirmizî, Zekât 15 [hadis no: 641].

40 Mâlik, “Zekât” 6 [hadis no: 863].

41 “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” (el-Mâide 5/90).

42 Dârimî, “Eşribe” 17 [hadis no: 2144]; Tirmizî, “Büyü” 37 [hadis no: 1263], 58 [hadis no: 1293].

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

için arzu ettiğim şeyi senin için de arzu ediyorum. İki kişi üzerine (bile olsa) başkan olma ve yetim malına veli olma.”⁴³

Sonuç

Hız. Peygamber döneminin de gerçeklerinden biri olan yetimlik olgusuna temel yaklaşım, Cahiliye döneminden beri var olagelen alışkanlıkların ve kötü âdetlerin kaldırılarak veya ıslah edilerek yetimlerin himaye edilmesi ve topluma katılmalarının sağlanması merkezlidir. Onların himaye edilmeleri, varsa sahip oldukları malların kendilerine teslim edilecek yaşa gelinceye kadar muhafaza edilmesi, hatta ticaret yoluyla çoğaltılması önemli bir sorumluluktur. Kur'an-ı Kerim'de yetimlere nasıl davranılacağı hususunda karşılaştığımız birçok uyarı ve emir, hem Asr-ı Saadet dönemi toplumuna şekil vermekte hem de Müslümanlara bu konuda ahlak ve bilinç kazandırmaktadır. Bu sebeple yetimlerle ilgili uygulamalar, onları dezavantajlı gruplardan çıkarmaya ve sıkıntılarını hafifletmeye yönelik bir kültür oluşturmuştur.

43 Ebû Dâvud, “Vesâyâ” 4 [hadis no: 2855/2868]; Nesâî, “Vesâyâ” 10 [hadis no: 3667].

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî (ö.241/856), *el-Müsned* (nşr.), I-VI, Mü’essesetü Kırtuba, Kahire.
- Beğavî, Ebû'l-Kâsım ‘Abdullâh b. Muḥammed (ö.317/929), *Mu‘cemu’s-Şahâbe* (nşr. Muḥammed ‘Avd el-Menķûs, İbrâhîm İsmâ‘îl el-Ķâđî), I-IV, Mibretu'l-Âl ve'l-Aşhâb, Kuveyt 1432/2011.
- Buḥârî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmâ‘îl (ö.256/870), *el-Câmi ‘u'l-Musnedu’s-Şahîhu'l-Muḥtaşar* (nşr. Muḥammed Zuheyr en-Nâsır), I-IX, Dâru Tavķi'n-Necât, Beyrut 1422H.
- Buḥârî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmail b. İbrâhîm (ö.256/870), *el-Edebu'l-Mufred* (nşr. Muḥammed Fu‘âd ‘Abdilbâķî), Mektebetu'l-Ma‘ârif, Riyad 1419/1998.
- Dârimî, Ebû Muḥammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahmân et-Temîmî (ö.255/869), *el-Müsned* (nşr. Heyet), I-III, Dâru't-Te’sîl, Kahire 1436/2015.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş‘âs es-Sicistânî (ö.275/889), *Sünen-i Ebî Dâvûd* (nşr. ‘Adil Muḥammed, ‘Ammâr ‘Abbâs), I-VIII, Dâru't-Te’sîl, Kahire 1436/2015.
- İbn Ebî Ḥayşeme, Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Ḥayşeme (ö.279/893), *et-Târîhu'l-Kebîr* (nşr. Şalâh b. Fethî), I-IV, el-Fârûķu'l-Ĥadîşe, Kahire 1427/2006.
- İbn Hişâm, Ebû Muḥammed ‘Abdulmelik b. Hişâm el-Ĥimyerî (ö.213/829), *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (nşr. Muştafâ es-Saķķâ v.dğr.), I-II, Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Ĥalebî, Mısır 1375/1955.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Ķazvîni (ö.273/887), *es-Sünen* (nşr. Heyet), I-IV, Dâru't-Te’sîl, Kahire 1435/2015.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû ‘Abdurrahmân ‘Abdullâh b. Mubârek et-Turķî (ö.181/798), *ez-Zühd ve'r-Reķâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu‘aym b. Ḥammâd* (nşr. Ḥabîburrahmân el-‘Azamî), Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut.
- Mâlik b. Enes, Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî (ö.179/796), *el-Muvaḫḫa* (nşr. Muḥammed Muştafâ el-‘Azamî), I-VIII, Müessesetu Zâyid b. Sulţân, Ebû Dabî 1425/2004.
- Müslim, Ebû'l-Ĥuseyn Muslim b. el-Ĥaccâc el-Ķuşeyrî en-Nisâbüri (ö.261/875), *el-Müsnedu’s-Şahîhu'l-Muḥtaşar bi Naķli'l-‘Adl ‘ani'l-‘Adl ilâ Resûlillâh* (nşr. Heyet), I-VII, Dâru't-Te’sîl, Kahire 1435/2014.
- Nesâ‘î, Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu‘ayb el-Ĥurâsânî (ö.303/916), *es-Sünen-i Nesâ‘î* (nşr. Heyet), I-VIII, Mektebetu't-Ticâriyye el-Kübrâ, Kahire 1348/1930.

BÜTÜN YÖNLERİYLE YETİM

- Ṭaberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed eş-Şâmî (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Evsaṭ* (nşr. Ṭâriḳ b. 'İvaḍullâh b. Muḥammed, 'Abdulmuḥsin b. İbrâhîm el-Ḥuseynî), I-X, Dâru'l-Ḥaremeyn, Kahire 1415H.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ (ö.279/893), *es-Sünen* (nşr. Heyet), I-V, Dâru't-Te'sîl, Kahire 1435/2015.
- Vâhidî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Aḥmed b. Muḥammed b. 'Alî en-Nîsâbûrî (ö.468/1076), *el-Vasîṭ fi Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd* (nşr. Hey'et), I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994.